

STJEPAN HAJDUK
Varaždinske Toplice

IVAN KUKULJEVIĆ – POVJESNIČAR

IVAN KUKULJEVIĆ-DER HISTORIKER

Der Autor problematisiert und aktualisiert essayistisch einige Komponenten im Werk von Ivan Kukuljević - dem Begründer der modernen kroatischen Geschichtsschreibung.

I. Je li Ivan Kukuljević namjeravao pisati sintezu hrvatske povijesti?

Koncem 50-ih - početkom 60-ih godina 19. st. barun Josip Neustädter piše svoje glasovite memoare. Temeljiti i dobrohotan, kakav je bio, težio je zbivanja kojima je bio sudionikom i svjedokom argumentirano situirati u povjesnicu hrvatskoga naroda. "Da bismo pravilno prosudili razloge i težnje narodnog pokreta u Hrvatskoj godine 1848. i 1849., valja najprije upoznati naše čitatelje s političkim položajem, povlasticama, municipalnim pravima i onom vrstom neovisnosti koju je to kraljevstvo uvijek znalo očuvati, čak i pod ugarskom krunom.

Da bismo postigli taj cilj, trebalo bi prije svega predstaviti čitateljima barem kratak sažetak povijesti Hrvatskoga Kraljevstva, koje je već počivalo na čvrstoj osnovi u času kad su Mađari u Europi smatrani nomadima, no taj je zadatak vrlo tegoban, **jer bismo sve do naših dana uzalud tražili hrvatske povjesničare ili pak potpunu povijest Hrvatskoga Kraljevstva...**". (podvukao S. H.)¹

Nadalje, Neustädter iznosi kako je neki Rus "boravio tijekom 1856. u Zagrebu zbog povijesnih istraživanja. Bio se obratio gospodinu Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom, narodnom arhivaru, konzervatoru spomenika i starina, predsjedniku Društva za povjesnicu jugoslavjansku, koji je posjedovao dra-

gocjenu zbirku knjiga, slavenskih dokumenata i rukopisa, pravu riznicu za slavenskog historiografa, što ih je znao nabaviti za svojih putovanja u više navrata po Dalmaciji i Bosni, u dubrovačkim i mletačkim arhivima, pa i vaticanskom Rimu i u drugim južnoslavenskim krajevima. Gospodin Kukuljević, plodan pisac, bio bi ujedno i najprimjereniji da napiše povijest svoje domovine, no budući da je trenutačno zaokupljen političkom upravom Zagrebačke županije na svojoj novoj dužnosti velikog župana te županije, više nema ni vremena ni volje da se bavi književnim radom, premda se bavio mišlju da sastavi povijest Hrvatskog Kraljevstva."²

Je li se Ivan Kukuljević, kako reče Neustädter, "bavio mišlju da sastavi povijest Hrvatskoga Kraljevstva"? Kukuljevićevo savjesni biograf Tadija Smičiklas nije o tome u Kukuljevićevoj ostavštini našao traga. Govoreći zaključno o najplodnijem Kukuljevićevo razdoblju 1850.-1861., Smičiklas zaključuje: "Tko bi iza ovih ogromnih u kratko vrijeme od nekoliko godina pripremljenih zbiraka historijskih, književnih i umjetničkih očekivao i veće radnje Kukuljevića pisca historičkoga, taj bi u njega nadčovječnu snagu pitao. On nigdje nikada niti u jednom riječi ne kaže, da bi spremao kakovu "historiju hrvatsku", ne spominje niti u pismu niti u knjizi, da obrađuje koju periodu historije hrvatske ili jugoslavenske."³ Jedinu indiciju da je Kukuljević namjeravao obraditi jedno veće razdoblje hrvatske povijesti Smičiklas vidi u Kukuljevićevoj raspravi o kralju Tomislavu: "Tek kasnije je razmišljao da bi rasprava o Tomislavu kralju hrvatskom postala početak većega djela". To potkrepljuje bilješkom koju mu je napisao Ivanov sin Božidar: "Najživlja mu je želja bila, da bi mogao poživjeti još 4-5 godina, jer se u velike spremao, da napiše obširnu hrvatsku povijest od najstarijih vremena do ugovora s Kolomanom."⁴

II. Smjelost samouka

Govoreći 3. kolovoza 1889. na Kukuljevićevo otvorenu grobu, Smičiklas je uz ostalo rekao: "Tko će ocrtati onu divsku snagu kojom si se uspio do ovih visina sam od sebe, a bez učitelja i uzornika ikakva?"⁵ Kao povjesničar Kukuljević je startao sam i ni od čega! Razdrobljena Hrvatska praktično je još u srednjem vijeku, ničega tu nema od institucija moderne države i moderne nacije. Sve je trebalo utemeljiti i izgrađivati, a prije svega raskrčivati guštare i korovišta. I u toj divovskoj epopeji temeljenja moderne Hrvatske udio Ivana Kukuljevića je lavovski. Ponovimo Smičiklasove riječi: bez učitelja i uzornika ikakva!

Kukuljevićeva slava tim je veća što bijaše čovjekom skromne formalne naobrazbe, što na polju povjesnice bijaše **samouk**. Završivši u Zagrebu tadašnju šestorazrednu gimnaziju, nastavio je studij filozofije, koji je bio spona između gimnazije i sveučilišnog studija (kasnije je taj studij filozofije

pridodan gimnaziji te pretvoren u njezin VII. i VIII. razred). U mladenačkom zanosu za vojničkom karijerom Kukuljević je prekinuo studij filozofije. Kasnijim rječnikom mogli bismo za njega reći: nije imao niti veliku maturu...

Sreća je što je Ivan Kukuljević kao mladi časnik u Beču imao široke intelektualne interese, napose pak za povijest, što se rano pridružio hrvatskom preporodnom pokretu i već 1837. postao suradnikom "Danice". Njegovi prvi literarni radovi zasnivaju se na povijesti, koju istodobno i uči i istražuje te prikuplja povijesnu građu. Jasno, nije to bilo nimalo lako. Kako reče Smičiklas: "Bože moj, dug li je i težak put u nauci jednoga samouka. Kukuljević ga prolazi neodoljivom silom. Već kao oficir kod garde uči on starije historike i traži svjetle momente iz historije svoga naroda, da ih u drami i pripovijestima obradi. Već 1840. nalazimo početak djela: Građa za historiu umjetnosti u deržavah ilirskih od najstarije dobe."⁶ Tu je zapravo začetak njegovog slavnog "Slovnika umjetnikah jugoslavenskih", nedovršenoga djela, od kojega je pet snopića objavljeno 1858.-1860.

Smičiklas žali što Kukuljević makar u Beču nije završio formalnu izobrazbu ističući pri tom i prednosti i nedostatke samouka: "U prevelikom poletu za stvaranjem prodjoše mu ipak mladi dani, da nije poisako ni u Beču sistematičku obuku u povijesti i filozofiji i srodnim naukama. Ostade mu za vas život **smjelost samouka** podvukao S. H.), neizrecivo pogodna za njegovu plodnost. Smjelošću samouka otimaše on poslije brzo tmimi spomenike svoga naroda i bacaše ih brže na ogled učenome svijetu, nego što bi mogao kakav strogi kritik."⁷

Prvi Kukuljevićevi povijesni članci izlaze u "Danici" od 1842. Za poveću raspravu "Grofovi Oršići", objavljenu u "Iskri" 1846., Smičiklas kaže da je pisana "velikim trudom, ali svaka mu strana pokazuje samouka, koji ne zna, što bi počeo sa izvorima, gdje se mnogo puta mijesha fabula sa historijom".⁸

Ivan Kukuljević djelovao je kao povjesničar gotovo 50 godina, ali se stanoovitih slabosti koje prate samouka teško oslobađao. Tako mu Jaroslav Šidak (glasovit po hladnom perfekcionizmu, upravo sitničavosti) zamjera na "nedovoljnom znanstvenom aparatu" u više rasprava i kod objavljivanja građe.⁹ Ovu manu uočio je svojedobno i Kukuljevićev mlađi kolega Franjo Rački. Navodim primjer Kukuljevićeve rasprave "Opatija b. d. Marije u Topuskom", objavljene 1864. u časopisu "Književnik". Tu Rački kao urednik dopunjuje pa čak i ispravlja Kukuljevićev znanstveni aparat!

Još za Kukuljevićeva života - 1885. godine - Franjo Rački daje povjesničaru Kukuljeviću visoku ocjenu: "On je prvi poslije 1835. hrvatsku historiografiju prenio na naučnu podlogu iznoseći na svjetlo povijesne spomenike i osnivajući povjesna istraživanja na izvorih".¹⁰ I baš u tom "iznošenju na svjetlo povijesnih spomenika" - sakupljanju i objavljivanju izvora, uz stvaranje organizacijske podloge za znanstveni rad, najvredniji je dio mnogostruke djelatnosti

Kukuljevića povjesničara. Ali kad je u tom pogledu napravio najpreuzetniji pothvat, donijelo mu je to kritike i osporavanje. Naime, Kukuljević je 1874.-75. objavio dva sveska hrvatskog diplomata - "Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae" - prvi do 1102. drugi s ispravama 12. stoljeća. Kod toga je dobio oštru kritiku europskog autoriteta Theodora Sieckela, koji mu je osporio znanstvene kvalifikacije, i Račkoga da izdanje lista do 1102. "nije podpuno udešeno po zahtjevih diplomatike i paleografije".¹¹ Uz ostalo, zamjeravalo mu se na nedostatnom znanstvenom aparatu. Smičiklas, blaži prema Kukuljeviću, iznosi kasnije o tom slučaju: "Kukuljević nije žalibože dospio do toga za samouka preneugodnoga posla, da sam svojim trudom izuči i pomoćne historijske znanosti, a napose diplomatiku, i da bude na visini današnje nauke."¹² Ali, bez Kukuljevićevih prethodnih zalaganja ne mogu se zamisliti "Dokumenta" (1877.) F. Račkoga, a drugi je svezak Kukuljevićeva diplomata korisno služio sve do 1904. kada je nadomješten Smičiklasovim Diplomatičkim zbornikom.

III. Načela povjesničara Ivana Kukuljevića

Razmotrimo načela na kojima se zasnivalo djelovanje povjesničara Ivana Kukuljevića, načela "osnivača moderne hrvatske historiografije", kako ga je s pravom nazvao Jaroslav Šidak.

1) U duhu romantizma, u duhu hrvatskog narodnog preporoda, koji rezultira konstituiranjem moderne hrvatske nacije te polaganjem temelja građanske Hrvatske, Kukuljević vidi narodnu povjesnicu znamenitim činiteljem u buđenju i jačanju nacionalne svijesti i oružjem u borbi za cjelovitu i samosvojnu Hrvatsku - temeljenu na njezinu povijesnom pravu.

Osnivajući 20. 04. 1850. Društvo za povestnicu jugoslavensku, Kukuljević je zacrtao zadaću hrvatske historiografije: "... kroz buduća kritički savršena historička dela naš narod dovesti do spoznaje samog sebe, da mu možemo dati pravac za buduća njegova dela, te da možemo probuditi u njemu onaj ponos narodni, bez kog velikih dela nigde nema."¹³

Kukuljević povjesnik i Kukuljević političar idu nerazdvojno! Najbolji primjer za to je, kako reče Smičiklas, "strelovita brzina" kod izdavanja glasovitoga djela "Iura Regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae". Naime, poslije Listopadske diplome od 20. 10. 1860. Kukuljević vidi da je nastupilo za Hrvatsku sudbonosno doba - hamletovsko biti ili ne biti, da će u kratkom vremenu biti presudno određen položaj Hrvatske u Monarhiji. Trebalo je hitro skovati oružje za tu borbu - brzo dokumentarno prezentirati hrvatska povijesna prava. Tu je Kukuljević stvarno bio na visini zadaće: za manje od pet mjeseci objavljuje prvi svezak "Iura Regni", ostala pak dva sveska iduće godine. Ovom

djelu Smičiklas s pravom daje visoku ocjenu: "Ozbiljni strani historici i pisci o državnom pravu kadgod se imadu dotaknuti Hrvatske u svojim študijama, svi se bez iznimke služe ovim djelom. I Hrvati za ovo trideset godina za mnoga pravna i državna pitanja nadjoše u njem pomoći. Možemo dapače reći da je ovo djelo prvo bistro i jako vrelo iz kojega je potekla svijest u narodu hrvatskom o njegovom državnom pravu."¹⁴ Prevedeno na hrvatski u izboru Bogoslava Šuleka ("Naše pravice", 1868.) služilo je desetljećima kao priručna knjiga hrvatskim pravnicima i političarima.

Dakle, kao povjesničar Ivan Kukuljević je u prvom redu pragmatičar - u najplemenitijem smislu te riječi. On je hrvatskoj historiografiji postavio zadaću koja je i u naše vrijeme itekoliko aktualna.

2) Ivan Kukuljević je historiografiju podredio višoj svrsi - buđenju i jačanju nacionalne svijesti, ali se istodobno zalagao da historiografija bude kritička, da bude temeljena na izvorima. On od historičara traži da se drži "historičke viernosti", neka od toga "neodstupa ni za strah ni za strast". Traži da se historičar "tverdo derži objektivnosti i neka nepomeće svoje misli i želje obćoj poviestnici čoviečanstva". Nadalje, od povjesničara traži "neka ne krije ono što se zbilja dogodilo zato što to može biti gdiekomu neide u račun, neka se neda zanieti stranputice kod onoga događaja, koji je njegovu sercu osobito omilio." K tome još kaže: "Istina mora da bude svakomu poviestniku ravnilo i žica."¹⁵ Ovome se ni danas nema što dodati, osim upozorenja da bi se toga trebali pridržavati svi oni koji se na bilo koji način dotiču povijesnih tema (povijetni djelatnici, novinari i publicisti, napose pak političari).

3) Historiograf Ivan Kukuljević i danas je itekoliko moderan po pokušaju interdisciplinarnog pristupa povijesti. Osim političke povijesti, koja će još duga desetljeća biti dominantna, Kukuljević ističe značenje izvorne građe koja nema izrazito politički sadržaj: "Po mojem mnijenju je ovaj posljednji historički materijal isto tako važan kao i prvi i političko djelovanje jednoga naroda može se samo onda dobro ocieniti, ako se njegov socijalni i kulturni život poznaje, a to bez ovog posljednjeg historičkog materijala nije moguće. Mnogi pojav u političkoj historiji naroda nam je nepojmljiv, mi mu ne znamo uzroka, ako se neobazremo na ondašnje vjerozakonske, socijalne i kulturne odnošaje svih razreda naroda."¹⁶

U razdoblju od gotovo četvrt stoljeća (1851-1875) Kukuljević izdaje "Arkiv za povestnicu jugoslavensku" - organ istoimenog "Društva", prvi naš povijesni časopis. Divovskim pregnućem, u vremenu za to nimalo sklonu, realizirao je čak 12 knjiga ovoga glasila. Prva knjiga "Arkiva" je programatska, iskazuje širok raspon interesa: za političku povijest, bajoslovlje i crkvu, za književnost i umjetnost te pravoslovlje. Tu su također "smjesice" i dodatak. Zbog nedostatnog broja suradnika i drugih teškoća Kukuljevićev časopis kasnije, silom prilika, praktično postaje zbornikom građe.

Šidak s pravom konstatira da se širina Kukuljevićeva znanstvenog interesa nije u potpunosti ostvarila u njegovim priložima, ali ističe da je Kukuljević zadaćom "Društva" smatrao i "istraživanje i obrađivanje", među ostalim i takvih spomenika, kao što su urbari, računi, mjere i trgovačka pisma.¹⁷

4) Već u svojem prvom povijesnom članku Ivan Kukuljević objavljuje svoj povjesničarski manifest - načelo kojemu ostaje dosmrtno dosljedan. U uvodu članka "Nešto iz Dogodovštine Velike Ilirije" (Danica, 2-4/1842.) iznosi svoje uvjerenje da su pojedinci - velike ličnosti pokretači i nosioci povijesnih zbivanja, a ne čitavi narodi: "Neponosite se, rekoh, a deli celoga naroda, ni njegovih pukah - već se ponosite s pojedini muževi od roda vašega - koji su kao članovi vaši, slavu zaslužili, slavu koju celi narod nikada zaslužio nije - oni svetle kao jasne zvezde u tamnoj noći dogodovštine naše..."

Zanimljivo je da je vrlo brzo u "Danici" (br. 6-8) objavljen kritičko-polemički odgovor u kojemu književnik Dimitrije Demeter Kukuljevićevu individualističkom shvaćanju suprotstavlja svoje kolektivističko naziranje o ulozi demosa i puka u povijesnim zbivanjima. U pohvalu Demetru valja reći da je u pitanjima povijesti izvršno potkovan te da je teorijski uzorno konzistentan. Ivan Kukuljević nije se ni osvrnuo na Demetrovo reagiranje! Uz sve ostalo što je kao povjesničar učinio, ipak mu je bilo najmilije pisanje biografija velikana. Kako reče Smičiklas: "Evo ključa potonjemu pedesetogodišnjem radu Ivanovu. Napisao je više stotina životopisa slavni i zaslužni muževa svoga naroda, a nije nikada dospio da napiše barem jednu veću periodu historije Hrvatske."¹⁸

IV. Tematika i aktualnost Kukuljevićevih povijesnih monografskih radova

Što se tiče Kukuljevićevih povijesnih monografskih radova, Šišić ih je ocijenio preoštro. Po njemu je ovaj dio djelatnosti Kukuljevića povjesničara "danas već ponajviše antikvaran", a izdvaja pet radova "koji su i danas od temeljne važnosti."¹⁹ Šidak je u ovom pogledu blaži: on bi taj broj udvostručio.

Osvrnuo bih se na Kukuljevićeve monografske radove s dva aspekta:

- koje je povijesne teme Kukuljević prvi dotaknuo, odnosno dao znatniji doprinos njihovoj obradi, i

- koliko je Kukuljević po obradi pojedinih tema iz hrvatske povijesti aktualan u kasnijim vremenima i u našem vremenu.

Držim da je Kukuljević najdublji trag ostavio svojom raspravom "Tomislav, prvi kralj hrvatski", objavljenom 1879. godine, i to kako u historiografiji, tako i u hrvatskoj nacionalnoj svijesti. Počeo je s tom temom Rački objavivši 1881. raspravu "Kada i kako se hrvatska kneževina preobrazi u kraljevину", oslanjajući se na titulu rex kojom papa u pismu 925. naziva hrvatskoga vladara. Slijedio je popularizatorski članak mladoga Vjekoslava Klaića, ob-

javljen u pravaškom tjedniku "Hrvatska lipa" 1875., čime Tomislavova karizma počinje ulaziti u šire narodne slojeve.

Na tragu Račkoga, koji je držao da je pretvaranje kneževine u kraljevinu podrazumijevalo jačanje države, Kukuljević nastoji dokazati da je Hrvatska najviše ojačala baš u vrijeme Tomislava. Kukuljević granice Tomislavove Hrvatske vidi na Dravi i Dunavu te duboko u Bosni, uključujući i bizantsku Dalmaciju. Naposljetku: Kukuljević je zaslužan što sada Duvno (po drugi put) nosi ime Tomislavgrad! Naime, baš je Kukuljević, temeljeći se na kazivanju iz Hrvatske redakcije Ljetopisa popa Dukljanina, iskonstruirao krunjenje Tomislava na Duvanjskom polju.

Rezultati do kojih je Kukuljević došao glede snage i granica Tomislavove države te čina i mjesta krunjenja, kako reče Šidak, "općenito su prihvaćeni kao dokazne činjenice"²⁰ i postale značajnom sastavnicom hrvatske nacionalne svijesti. Kukuljevićeva rasprava ponovno je objavljena 1925. u Akademijinu "Zborniku kralja Tomislava", iako je Šišić već ranije odbacio krunjenje na Duvanjskom polju. Moderna kritička historiografija (N. Klaić, I. Goldstein, N. Budak) odbacuje gotovo u cijelosti Kukuljevićeve rezultate: Tomislava vidi tek kao jednoga u nizu vladara u duljem vremenskom razdoblju kada hrvatska država jača da bi vrhunac snage i moći postigla u drugoj polovini 11. stoljeća. Ali, Kukuljevićev Tomislav čvrsto ostaje u hrvatskoj nacionalnoj svijesti.

Smičiklas navodi da je "pitanje o kruni hrvatskoj mučilo Kukuljevića od kad se počeo baviti historijom i politikom."²¹ Istodobno, Kukuljevićeva je opsesija bila mongolska invazija 1242. godine. Dopri su do Jadrana i vratili se! U mladenačkom domoljubnom zanosu, potaknut ljetopisom iz XVI. st. koji se pripisuje Ivanu Tomašiću, Kukuljević u tome vidi presudnu ulogu Hrvatske u spašavanju Europe. Još 1838. piše "dramatički pokus" - "Beg kralja Bele ili osveta ilirska", što je poslije objavio pod naslovom "Poraz Mongolah".

Povijesnu raspravu "Borba Hrvatah s Mongoli i Tatari" Kukuljević 1863. objavljuje kao samostalnu knjigu. Sljedeće godine dobiva za to laskavu ocjenu Račkoga: "U ostalom razprava Kukuljevićeva ide u broj najboljih monografija pisanih o pojedinih čestih hrvatske povijesti, te više takovih bismo si od srca željeli."²² Još 1892. Smičiklas kaže: "I mi i danas s veseljem pozdravljamo ovu prvu njegovu na visini historijske kritike stojeću raspravu".²³ Međutim, kasnije je utvrđeno da su osnovni izvori kojima se Kukuljević koristio - krivotvorine! Uzaludan je bio velik trud književnika Ante Tresića Pavičića da rehabilitira Kukuljevića i još jače istakne ulogu Hrvatske u spašavanju europske civilizacije i kulture.²⁴ Ali, "slava" je uvijek draga glazba domoljubnom uhu, pa se još nedavno (1992.) slavilo na Grobničkom polju, iako je sâm Kukuljević u spomenutoj raspravi kritički osporio ovom lokalitetu presudnu ulogu.

Na tragu stajališta da je hrvatsko oružje imalo znatnu ulogu u razrješenju značajnih eruopskih pitanja, posebno pak za Habsburšku Monarhiju, nastale

su Kukuljevićeve rasprave "Borba Hrvatah u tridesetoljetnom ratu" (1875.) i "Hrvati za nasljednoga rata" (1877.). Za prvu raspravu Šidak kaže da je i do danas zadržala stanovitu vrijednost, dok drugoj daje daleko višu ocjenu.²⁵

Ivan Kukuljević je prvi hrvatski historičar koji je pokušao u cjelini ocrtati seljačku bunu 1573. godine. Učinio je to u raspravi "Događaji Medvedgrada" (1854.) koju Šidak ocjenjuje "prvom njegovom historijskom raspravom, u pravom smislu te riječi". Ovom raspravom, posebno objavljivanjem dokumenata, Kukuljević je otvorio put Račkom i kasnijim istraživačima. Iako je ostao "na površini zbivanja", on je bio prvi koji je "obilježio i značajnu promjenu u dotadašnjoj ocjeni bune"²⁶, prvi koji je Gupca i potlačeno seljaštvo prikazao sa simpatijama. Zahvaljujući Kukuljeviću, već 1859. Gubec dobiva prvu literarnu obradu u drami Mirka Bogovića, čime počinje bujanje još jednog hrvatskog nacionalnog kulta.

Već je rečeno da je Kukuljević kroz cijeli svoj radni vijek radio na životopisima znamenitih Hrvata, počevši od ranih članaka u "Danici" pa do djela "Glasoviti Hrvati prošlih vjekova" (1886.), pri čemu je praktički otkrio i uključio niz zaslužnih osoba u korpus hrvatske povijesti i kulture. O nekima je pisao u više navrata - napose pak o svojem ljubimcu Juliju Kloviću. Najveće Kukuljevićevo historiografsko djelo "Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita živivši u prvoj polovini XVII. vieka" ima trajnu vrijednost u hrvatskoj historiografiji. To je zapravo niz od 52 samostalne biografije, gdje je posebno istaknuo Jurja Križanića te Nikolu i Petra Zrinskoga. Tu je Kukuljević začeo znanstveni interes za Križanića. Velika Kukuljevićeva simpatija bio je i književnik Marko Marulić. Priredivši 1869. izdanje njegovih pjesama, Kukuljević u uvodu "Marko Marulić i njegovo doba" daje opsežan prikaz hrvatskoga humanizma.

O Kukuljeviću - neumornom biografu hrvatskih velikana - Smičiklas kaže: "On traži slavne Hrvate, koji su se u svijetu proslavili pored onih, koji su živjeli među svojim narodom, koji su svojim radom u domovini dizali i pomagali sreću svoga naroda. Ma gdje se u svijetu proslavio Hrvat, on mu traži staze neizrecivim trudom."²⁷

Vrlo je vrijedna Kukuljevićeva rasprava "Priorat Vranski s vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj" (1886.), prvi potpun prikaz ovih dvaju redova koji su stoljećima imali značajnu ulogu u hrvatskoj povijesti. Kukuljević je radeći na ovoj temi prikupio brojne izvore, prema kojima se odnosio dosta kritički. I ova je rasprava zapravo niz biografija: Paližne, Talovci, Berislavići. Desetljećima je Kukuljević stvarao svoje široko zasnovano, ali nedovršeno djelo "Historički opis Hrvatske, Slavoniae i Srijema sa svimi gradovi, gradinama, razvalinama, obkopi, manastiri, znamenitim crkvama, crkvišči, stari-nami i ostalimi znamenitostimi", praktički povijesno-spomeničku topografiju Hrvatske, kakvu niti danas u cijelosti nemamo. Od toga je deset rasprava ob-

javio 1869. u djelu "Njeke gradine i gradovi u Kraljevini Hrvatskoj", sv. I-III, dok je posebno objavio knjigu "Prvostolna crkva zagrebačka" (1856.). Vrlo su mu vrijedne rasprave "Trsat grad" i opširna "Zrin grad i njegovi gospodari". Još je između 1857. i 1860. objavio prikaze prošlosti Varaždina, Velikog Kalnika i Senja. Uz sve ostalo, Kukuljević je u raspravi "Tiskare jugoslavenske XV. i XVI. veka" bio prvi koji je obratio pozornost na pitanje reformacije u Hrvatskoj.

Zaključujem: Kukuljevićeve monografske radove nipošto nisu "ponajviše antikvarni". Po svojem doprinosu obradi pojedinih tema iz hrvatske povijesti Kukuljević je itekoliko aktualan, a neki njegovi rezultati, iako relativizirani kasnijim razvojem znanosti, ostaju značajnom sastavnicom hrvatske nacionalne svijesti.

V. Grandiozno djelo - u temeljima moderne hrvatske historiografije

Koliki je posao obavio povjesničar Ivan Kukuljević? Kao sakupljač i izdavač izvora za hrvatsku povijest, uz već spomenute naslove "Iure Regni" i "Codex diplomaticus", izdao je 1863. dragocjenu zbirku izvora na hrvatskom jeziku "Acta croatica". U vrijeme Kukuljevićeve smrti počelo je tiskanje jednog od njegovih najvećih djela "Nadpisi sredovječni i novovjeki javnih i privatnih sgradah itd. u Hrvatskoj i Slavoniji", izišlog konačno 1891. s 1342 objavljena natpisa.

Glede ocjene obima i značenja djela Kukuljevića povjesničara poslužiti će se postupkom *pars pro toto*. Za jedno od Kukuljevićevih djela, osporavani "Codex diplomaticus", Smičiklas kaže: "... neka bude dosta, ako za ovo djelo rečeno, da bi bilo dovoljno za marljivu radnju jednoga ljudskoga vijeka. Ove bi radnje bile dapače dostojne jedne akademije".²⁸

Vratimo se na početak - na citirana J. Neustädtera, koji u 50-im godinama 19. st. (kako reče) uzalud traži hrvatske povjesničare i priručnu knjigu hrvatske povijesti. Imao je kod toga "Neustädter pravo i nije imao! Jer, ono što je "uzalud tražio", bilo je tada *in statu nascendi*; baš u to vrijeme Kukuljević mukotrpno stvara organizacijsku podlogu neophodu za razvoj moderne hrvatske historiografije. U Društvu za povestnicu jugoslavensku i njegovu glasilu "Arkivu" okuplja prvi naraštaj modernih hrvatskih povjesničara. Tu su Šime Ljubić, Franjo Rački i Matija Mesić, zatim dolaze Rade Lopašić i Ivan Tkalčić. Kasnije pak Tadija Smičiklas i Vjekoslav Klaić.

O tome Smičiklas lijepo kaže: "Svima je njima Kukuljević ako ne veliki učitelj, a ono uglednik. On ne stvara školu poput velikih učitelja nauke, ali stvara ognjište svega povjesničarskoga rada."²⁹ Već 1861. mladi Tkalčić objavljuje popularnu sintezu "Hrvatska povjestnica" (1863. i drugo izdanje)

namijenjenu, kako reče Rački "mladeži i puku" te "da bude osobito učiteljem pučkim ručna knjižica."³⁰ Potkraj Kukuljevićevega života Smičiklas objavljuje (1879. i 1882.) svoju "Povijest Hrvatsku" - prvu modernu znanstvenu sintezu koja zbog jake domoljubne note i ugodnoga stila zadugo ostaje najpopularnijom hrvatskom knjigom. U međuvremenu je osnutkom Akademije i Sveučilišta hrvatska historiografija dobila solidne institucionalne okvire. U temelje svega navedenoga ugrađeno je grandiozno djelo osnivača moderne hrvatske historiografije Ivana Kukuljevića, kako ga je Šidak s pravom nazvao.

Na kraju da ispravimo dio ocjene dobrohotnoga Neustädtera: da Kukuljević kao veliki župan zagrebački "više nema vremena i volje da se bavi književnim radom". Da, točno je, zbog intenzivnog političko-državničkog angažmana, u nekim razdobljima Kukuljević je teško nalazio vremena za znanstveni rad, ali volje za to nikada mu nije ponestalo!

SAŽETAK

Ivan Kukuljević (1816.-1889.) jedna je od najznamenitijih javnih osoba u Hrvatskoj u 19. st.. Kao osnivač moderne hrvatske historiografije temeljito je obrađen u raspravi Jaroslava Šidaka. Autor ovoga članka obrađuje Kukuljevića na esejistički način, pri čemu problematizira i aktualizira nekoliko komponenata u Kukuljevićeve historiografskom djelovanju.

I. Među Kukuljevićevim suvremenicima početkom 60-ih godina 19. st. držalo se da je Kukuljević kvalificiran za pisanje sinteze hrvatske povijesti, da je to i namjeravao, ali ga je u tome omeo politički angažman. Po Kukuljevićevoj smrti njegov biograf Tadija Smičiklas dokazuje da Kukuljević na to nije pomišljao, jer uz ogroman posao na izdavanju povijesnih izvora i organizacijsku djelatnost to nikako ne bi mogao.

II. Kukuljević, prvi moderni hrvatski historiograf, bio je samouk, čak i sa skromnom formalnom naobrazbom. I baš je smjelost samouka, uz veliku darovitost, silnu radnu energiju i domoljublje, postavila hrvatsku historiografiju na znanstvenu podlogu.

Povjesničar Ivan Kukuljević rukovodio se sljedećim načelima:

1) Povijest je značajan čimbenik u buđenju i jačanju hrvatske nacionalne svijesti i oružje u borbi za cjelovitu i samosvojnu Hrvatsku.

2) Unatoč tome što je historiografiji namijenio višu - nacionalnu ulogu, Kukuljević traži da se historiografija temelji na izvorima, na povijesnoj istini.

3) Kukuljević je znanstvenik širokih interesa pa se zalagao za interdisciplinarni pristup povijesti, što se više odrazilo kod uvažavanja izvora koji nisu izrazito politički, nego u njegovim raspravama.

4) Već u prvom svojem povijesnom članku (1842.) Kukuljević iznosi da su pojedinci - velike ličnosti pokretači i nosioci povijesnih zbivanja. Tom uvjerenju ostao je trajno dosljedan. Napisao je više stotina biografija zaslužnih Hrvata, pri čemu je mnoge osobe prvi uključio u korpus hrvatske povijesti i kulture.

IV. Na vrijednosti Kukuljevićevih povijesnih monografskih radova autor ovog članka se osvrće s aspekta aktualnosti pojedinih priloga te doprinosa što je Kukuljević dao obradi pojedinih tema iz hrvatske povijesti. Navodi da je Kukuljević prvi obradio više povijesnih tema, odnosno dao znatan doprinos njihovoj obradi. Neki Kukuljevićevi rezultati prevladani su od kasnije kritičke historiografije, ali ostaju u hrvatskoj nacionalnoj svijesti.

V. Ivan Kukuljević je objavio temeljne zbirke izvora za hrvatsku povijest a hrvatskoj historiografiji dao je i prvu organizacijsku podlogu. Svojom radinošću i plodnošću ostao je nenadmašan. Na kraju ovoga članka autor se osvrće na tvrdnju jednog Kukuljevićeva suvremenika s početka 60-ih godina 19. st. koji kaže da je uzalud tražio hrvatske povjesničare i priručnik hrvatske povijesti. Ova tvrdnja je točna - i nije točna! Jer ono što je dotični "uzalud tražio" bilo je tada, zahvaljujući I. Kukuljeviću, in statu nascendi.

Zusammenfassung

Ivan Kukuljević (1816 - 1889) ist eine der bedeutendsten Personen des öffentlichen Lebens in Kroatien im 19. Jh. Als Begründer der modernen kroatischen Geschichtsschreibung hat ihn Jaroslav Šidak ausführlich in einer Abhandlung vorgestellt. Der Autor dieses Textes geht an Kukuljević essayistisch heran, wobei er einige Komponenten seiner historiographischen Tätigkeit problematisiert und aktualisiert.

I. Die Zeitgenossen von Kukuljević waren Anfang 60-er Jahre des 19. Jhs. der Meinung, daß Kukuljević qualifiziert ist, eine Synthese der kroatischen Geschichte zu schreiben und daß er dies vorhatte, ihn aber sein politisches Engagement daran hinderte. Nach seinem Tod beweist sein Biograph Smičiklas, daß Kukuljević nich einmal daran dachte, weil er dies zusätzlich zur enormen Arbeit als Verleger von Geschichtswuellen und zur Organisationstätigkeit überhaupt nicht schaffen würde.

II. Kukuljević, der erste kroatische moderne Geschichtsschreiber, war Autodidakt und hatte sogar sehr bescheidene formelle Ausbildung. Und ger-

ade der Mut des Autodidakten, gepaart mit großem Talent, großer Arbeitsenergie und Vaterlandsliebe, begründete die kroatische Historiographie auf wissenschaftlichem Niveau.

III. Der Geschichtsschreiber Ivan Kukuljević hielt sich an folgende Prinzipien:

1) Die Geschichte ist ein bedeutender Faktor des Erwachens und der Stärkung des Nationalbewußtseins und eine Waffe im Kampf um vollständiges und unabhängiges Kroatien.

2) Obwohl Kukuljević der Geschichtsschreibung eine höhere - nationale Rolle zugebracht hat, fordert er, daß die Geschichtsschreibung auf Quellen und auf der geschichtlichen Wahrheit beruhen soll.

3) Kukuljević ist ein Wissenschaftler mit breitem Interesse und setzte sich daher für eine interdisziplinäre Behandlung der Geschichte ein, was sich mehr in der Berücksichtigung von Quellen, die nicht ausgesprochen politisch sind, widerspiegelt als in seinen Abhandlungen.

4) Schon in seiner ersten geschichtlichen Abhandlung (1842) sagt Kukuljević, daß Einzelpersonen - große Persönlichkeiten Anreger und Träger von großen geschichtlichen Ereignissen sind. Er blieb dieser Überzeugung immer treu. Er schrieb ein paar Hundert Biographien von verdienten Kroaten, wobei er als erster viele Personen in die kroatische Geschichte und Kultur eingeführt hat.

IV. Den Wert der geschichtlichen Monographien von Kukuljević beurteilt der Autor vom Gesichtspunkt der Aktualität einzelner Abhandlungen und des Beitrages, den Kukuljević bei der Bearbeitung einzelner Themen aus der kroatischen Geschichte geleistet hat. Er führt an, daß Kukuljević als erster mehrere geschichtlichen Themen behandelt, bzw. ihrer Behandlung seinen erheblichen Beitrag geleistet hat. Einige Resultate von Kukuljević hat spätere kritische Geschichtsschreibung widerlegt, aber sie bleiben im kroatischen Nationalbewußtsein.

V. Ivan Kukuljević veröffentlichte die grundlegenden Quellensammlungen für die kroatische Geschichte und organisierte die kroatische Geschichtsschreibung. Sein Fleiß und Fruchtbarkeit sind unerreicht geblieben. Am Ende dieses Textes setzt sich der Autor mit einer Behauptung eines Zeitgenossen von Kukuljević Anfang 60-er Jahre des 19. Jhs. auseinander, welcher sagte, daß er vergebens nach den kroatischen Historikern und einem Handbuch der kroatischen Geschichte gesucht habe. Diese Behauptung stimmt - und stimmt doch nicht! Denn, wonach jene Person "vergebens gesucht" hat, befand sich damals dank Ivan Kukuljević in statu nascendi.

BILJEŠKE

1. Josip Neustädter, Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj godine 1848., I. sv., Zagreb, 1994, str. 137.
2. O. c., str. 137.-138.
3. Tadija Smičiklas, Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Rad JAZU, knj. CX, 1892., str. 173; dalje kao: **T. Smičiklas I.**
4. O. c., str. 195.
5. O. c., str. 203.
6. O. c., str. 134.-135.
7. Tadija Smičiklas, Ivan Kukuljević Sakcinski; u knjizi: Matica Hrvatska 1842.-1892. Spomen-knjiga, Zagreb, 1892., str. 152.-153; dalje kao **T. Smičiklas II.**
8. T. Smičiklas I., str. 136.
9. Jaroslav Šidak, Ivan Kukuljević - osnivač moderne hrvatske historiografije, Historijski zbornik, god. XXV-XXVI, Zagreb, 1972.-1973., str. 13.-14.
10. Citirano po: J. Šidak, o. c., str. 5.
11. Citirano po: J. Šidak, o. c., str. 22.
12. T. Smičiklas I., str. 186.
13. Citirano po: Petar Rogulja, Hrvatska nacionalna bibliografija i Ivan Kukuljević Sakcinski, Zagreb, 1989., str. 19.
14. T. Smičiklas I., str. 169.
15. Citirano po: Šidak, o. c., str. 15.
16. Citirano po: Šidak, o. c., str. 24.
17. J. Šidak, o. c., str. 15.
18. T. Smičiklas I., str. 136.
19. Citirano po: Šidak, o. c., str. 28.
20. Šidak: o. c., str. 27.
21. T. Smičiklas I., str. 194.
22. Franjo Rački, Borba Hrvatah s Mongoli od I. Kukuljevića, Književnik, Zagreb, 1864., str. 133.
23. T. Smičiklas I., str. 177.
24. Ante Tresić Pavičić, Izgon Mongola iz Hrvatske, Zagreb, 1942.
25. J. Šidak, o. c., str. 23.-24.
26. O. c., str. 14.
27. T. Smičiklas I., str. 190.
28. T. Smičiklas II., str. 167.
29. O. c., str. 164.
30. Franjo Rački, Hrvatska povjestnica. Spisao Ivan K. Tkalčić, Književnik, Zagreb, 1864., str. 133.

Primljeno: 1996-11-11